

A NEVELÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSOK HELYZETE
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZEMSZÖGBŐL

A történeti — így a neveléstörténeti — kutatások mindenkori időszerűségét nemcsak tudománytörténeti szempontok indokolják, hanem a hagyományok ápolása és a múlt megbecsülése is, mely kötelező érvényű szükségyszerűség. Ez egyúttal fokmérője az adott ország műveltségi színvonalának. Egy nép kultúrája sok szálon kapcsolódik a szomszéd népekéhez, egyszersmind az egyetemes művelődéshez is, amelynek alkotó eleme. Nem véletlen, hogy az MTA Neveléstörténeti Albizottsága által szerkesztett „Egyetemes neveléstörténet” c. sorozatban helyet kapnak a magyar neveléstörténet évlapjai is.

Tévednénk azonban, ha a neveléstörténetben csak holt tartalmat keresnénk. Helyesen kell érzékelnünk azokat az irányvonalakat, melyek máig érvényes, eleven kapcsolatot teremtenek a múlttal. Elég ha itt csupán Comeniusra utalunk, aki — például — a nyelvi nevelést állítja középpontba pedagógiai gondolatvilágában, valamint a szemléltetés elsörendű fontosságát hangsúlyozza. Mindkettő ma is időszerű, helyesebben korszerű.

A felhalmozott tudásanyagból kiválasztott haladó gondolatoknak pedagógiai közgondolkodásunkba bele kell ágyazódnunk. Nem kis mértékben feladata ez a neveléstörténeti kutatásnak.

Ennek a gondolatnak a jegyében próbálom meg ebben a cikkben neveléstörténetírásunk gondjait, problémáit, hiányosságait feltárni, *a könyvtártudomány szemszögéből* végezve elemzésemet.

A könyvtártudománynak és ezen belül a pedagógiai bibliográfiának bizonyos értelemben kulcsszerepe van a neveléstörténeti kutatások szempontjából. Mindezenelőtt az általános pedagógiai s ezen belül neveléstörténeti bibliográfiák fontosságát kell említenünk, noha ezen a téren az eddigi erőfeszítéseken túl jóval többre van szükség, hogy azt a számtalan lehetőséget kiaknázzuk, amely ebben a művelődéstörténeti anyagban rejlik.

Másfelől a könyvtártudomány ott is segítségünkre siet, ahol a meglévő bibliográfiák, művek, könyvészeti adatok segítségével, elemzésével ráirányítja a figyelmet a neveléstörténeti irodalom összetételére, koronkénti (korszakonkénti) megoszlására, előfordulási helyeire. Ugyanakkor észreveszi a meglévő hiányosságokat is, és erőforrásaihoz mérten segítséget nyújt a kutatásokhoz.

E tekintetben jelentős az egyes *könyvtárak* segítségével. Nem mindegy azonban, hogy milyen szempontok szerint és milyen mélységben tárják fel az irodalmat. Mindaddig, míg a hiányzó retrospektív bibliográfiák nem készülnek el, fokozottan szükség van a sokrétű irodalomfeltárára a könyvtárak katalógushálózatában.

Itt természetesen nemcsak a budapesti, hanem a vidéki könyvtárakról is szó van, mely utóbbiakban mindenelőtt a helytörténeti anyag feltárása ad segítséget vidéki kutatóinknak. Ők ugyanis jóval hátrányosabb helyzetben vannak, mint fővárosi kollégáik. Ez a hátrányos helyzet

mindaddig megmarad, míg a neveléstörténeti bibliográfiáknak az egész magyar történelmet feltáró sorozata el nem készül, és minden vidéki könyvtárba és kutatóhoz el nem jut.

Mindezek előrebocsátásával megkísérlem elemezni az 1959-től 1973-ig terjedő tizenöt éves időszak neveléstörténeti irodalmát, néhány megjegyzés kíséretében. Egyedüli segítségem ebben az Országos Pedagógiai Könyvtár, ill. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) által kiadott *Magyar Pedagógiai Irodalom*, ill. utóda, a *Magyar Pedagógiai Információ* (MPI) évi kötetei voltak. Ezeknek különféle szempontok szerint történő elemzése alkotja munkám gerincét. Magánérőből az egyedüli korszerű megoldásra, a lyukkártyás feltárássra nem vállalkozhattam, ezért az irodalomfeltárásnál csak megközelítő érvényességű számadatokat kaptam. Ehhez hozzájárultak a MPI gyűjtőkörében megmutatókozó egyenlőtlenlégek, helyesebben a hol tágabb, hol szűkebb értelemben vett gyűjtőköri elhatárolás.

Gyűjtőköri elhatároláson elsősorban tartalmi szempontokat értünk. *Tartalmi* elhatárolás például, hogy az ifjúsági mozgalom (KIMSZ, KISZ stb.) története mennyiben tartozik a pedagógiához, akár az iskolán kívüli neveléshez, és mennyiben a párt-, munkásmozgalom-, avagy éppenséggel a népműveléstörténethez. Sokszor a szétválasztás mesterkéltnek hat.

Az alábbi táblázat — a gyűjtőköri szempontokat is figyelembe véve — átfogó képet ad mind pedagógiai, mind neveléstörténeti irodalmunkról.

Év	Összpedagógia tételszáma	Ebből neveléstörténet
1959	2 744	216
1960	3 599	188
1961	3 786	178
1962	3 625	168
1963	3 537	171
1964	3 659	139
1965	3 431	189
1966	3 554	144
1967	3 580	164
1968	3 556	192
1969	3 591	404
1970	kb 3 600	212
1971	2 361	187
1972	4 473	212
1973	5 570	234
Összesen	54 666	2 998

Az összpédagógiai irodalom kb. 5,5%-a a neveléstörténettel foglalkozik. Ez a szám viszonylag kedvezőnek mondható, de megint más kérdés az, hogy a 15 év alatt írt 2998 neveléstörténeti cikk közül melyek azok, amelyek ténylegesen új ismereteket közölnek, s a másodlagos, harmadlagos adatok közlése mennyiben segíti elő bármely területen a kutatást. Ez utóbbi közlések elhanyagolásával megítélésem szerint az előbbi számadat hozzávetőlegesen kb. 30%-kal csökkenne.

A tartalmi elhatárolástól nem függetlenül tekinthetjük a bizonyos értelemben *formai*-nak tekinthető gyűjtőköri elhatárolást, nevezetesen a *Hungarica* irodalmat. Márpedig a magyar nemzeti bibliográfiák ezt a területet elhanyagolják. Minimális követelménynek látszik a Magyarországon megjelent bármely nyelven írt művek összeállításán, ill. bibliográfiai feltárásnál kívül a külföldi, de legalább a szocialista államok magyar nyelvű pedagógiai (neveléstörténeti) irodalmának összegyűjtése.

Manapság csak szórványosan szerzünk tudomást egy-egy ilyen műről, mint például a Köznevelés oldalain a BRASSAI Sámuelről írt könyvről, (Mikó Imre: Az utolsó erdélyi polihisztor. Bukarest, 1971. Kriterion), vagy BENKŐ Samu kötetéről (sorsformáló értelem. Művelődéstörténeti dolgozatok. Bukarest, 1971, Kriterion), a Pedagógiai Évkönyvről stb. stb.

Valamivel rendszeresebben találhatók a Magyar Pedagógia hasábjain irodalmi szemle formájában a cseh és román pedagógiatörténet képviselőinek magyar vonatkozású művei, cikkei. Ezekből a kezdeményezésekből látható, hogy az igény már kezd testet öltetni, de maradéktalan megvalósítása csak az OPKM-ben oldható meg a MPI keretében. Neve is jelzi, hogy „Magyar” és *nem* Magyarországi Pedagógiai Információ!

Addig is, amíg ez nem valósul meg, rendelkezésre állnak Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, a Szovjetunió nemzeti bibliográfiái, melyek az illető ország területén megjelent magyar nyelvű művekről is adnak tájékoztatást. Nevezetesen: Bibliografický Katalóg ČSSR. Slovenské knihy; Bibliografija Jugoslavije; Bibliografia Republicii Socialiste Romania; Knizsnaja Letopisz. A folyóiratirodalom (Szocialista Nevelés, Tanügyi Újság stb.) ilyen jellegű bibliográfiáiról nincs konkrét tudomásom.

Ugyancsak az OPKM-nek van meg a lehetősége arra, hogy a külföldi folyóiratokban található idegen nyelvű, de magyar vonatkozású cikkekről tájékoztatást adjon, ill. a cikkeket *fordításokban* bocsássa a kutatók rendelkezésére.

Az OPKM cikkközlések (dokumentációs) katalógusában azonban mindössze 93 neveléstörténeti cikket találhatunk, de egyik sem utal a magyar neveléstörténetre. A cikkek nagyobb részét (57) 1960 előtt írták. A folyóiratok hovatartozását illetően a következő a megoszlás: 2 angol, 5 cseh, 2 francia, 2 jugoszláv, 6 lengyel, 9 német, 1 román, 66 szovjet.

Ezek az arányok, ill. számadatok, úgy gondolom, arra mutatnak, hogy a neveléstörténetet nem képviseli kellő számú lefordított cikk. A neveléstörténet olyan jeles alakjairól, mint Krupszkaja, Makarenko, Pestalozzi, mindössze 11 mű került lefordításra.

Egyetemes neveléstörténet

Neveléstörténetírásunkban észrevehető bizonyos tartózkodás az egyetemes neveléstörténetet illetően, valószínűleg ezért oly gyérszámú a lefordított cikk. De ezt a szemléletet főként az tükrözi, hogy az elmúlt tizenöt év folyamán a 2998 neveléstörténeti műből, cikkből mindössze 423, azaz 14% volt az, amely az egyetemes neveléstörténettel foglalkozott. Nyilván nemcsak arról van szó, hogy rendkívül kevés az egyetemes neveléstörténettel foglalkozó művek száma, hanem arról is, hogy ez a 14%-os arány egyrészt érdektelenséget mutat, másrészt súlyponti eltolódást, s mindez a neveléstörténeti kutatások szervezettebbé tételét sürgeti.

Milyen irodalomból áll össze ez a 14%?

209 egyes személyekre vonatkozó irodalom

106 a neveléstörténet egyes korszakaira vonatkozó irodalom

19 egyetemes és magyar kapcsolatok

89 átfogó neveléstörténeti munkák, forrásszemelvények, egyetemi, főiskolai jegyzetek, munkásmozgalom története, óvodatörténet, gyógypedagógiatörténet

423

Részletesebben vizsgálva ezt a csekély számú irodalmat, először is újabb aránytalanságot fedezhetünk fel. Közel 50% a neveléstörténet egyes személyeiről szóló irodalom. 52 alkotóról írtak 209 alkalommal. Sorrendben: COMENIUS 117, MAKARENKO 53, PESTALOZZI 18, KRUPSKAJA 16, LENIN, ROUSSEAU 15—15, DIESTERWEG 9. A többiekről egy-két alkalommal.

Szembeszökő, hogy COMENIUSSzal mennyien foglalkoztak, s mennyit írtak róla. Igaz, ebben a számban COMENIUS magyarországi — tehát részben a magyar neveléstörténetet érintő — kapcsolatai is tükröződnek. COMENIUSnál érzékelhető leginkább, hogy az egyetemes kultúrát képviseli, és hatása alól az európai kultúra és nevelés nem tudta kivonni magát. Tanusítja ezt a berlini Pädagogische Zentralbibliothek 1970-es kiadványa, amely ugyan nem teljességgel, de nagy bőséggel sorolja fel az évszázadok során Magyarországon, Németországban, a Szovjetunióban, ill. Oroszországban a COMENIUSTól megjelent, ill. a róla szóló irodalmat. Ez jó példa a különféle külföldi pedagógiai könyvtárak közötti hasznos együttműködésre. De ha ezt a jó kezdeményezést nem akarjuk elsovasztani, gyakrabban, s időben kell élnünk az adódó alkalmakkal, évfordulókkal, ezáltal egyszerre több eredményt is elérhetünk:

1. Kutatásainkra a külföldi szakemberek figyelmét is felhívjuk:
2. A külföldi eredmények serkentenek hazai szakembereinket a kitekintésre.
3. Jobban fel lehetne tárnai az *egyetemes és magyar kapcsolatokat*.

Ez utóbbira különösen nagy szükség van. 15 év alatt csupán 19 cikket írtak ebben a tárgykörben, nem tekintve a COMENIUSRól írt műveket. Leginkább a magyar-lengyel kapcsolatokat elemezték.

Miért fontosak ezek a szálak, amelyek a magyar és egyetemes kapcsolatokat tartják nyilván? Nyilvánvaló, hogy ezek a szálak közvetítik az egyetemes és európai kultúrát. Enélkül szegényebbek lennénk.

Nemcsak a hazai helytörténeti kutatások adataival válik teljesebbé a magyar neveléstörténetírás, hanem a külföldi hatások kimutatásával is, különösen ami a környező országokat illeti. Érdekes lehet egy-egy folyamat egyidejűségét is érzékeltetni különböző országokban, amiből megállapítható, hogy az európai élvonalban milyen helyet foglalunk el. Sokszor tehát nem függetleníthetjük magunkat az európai eseményektől.

Lássunk egy beszédes példát. Az 1868-as népiskolai törvény időben megelőzött számos országot (Ausztria, Anglia stb.). Az evvel összefüggésben álló egyházpolitikai viták úgyszólván minden országban hátráltatták a népiskola ügyét. Mennyiben volt ez az illető országra — így Magyarországra is — vonatkozó sajátos jelenség, vagy mennyiben érvényesült ebben a központi egyházpolitika? Ilyen és ehhez hasonló kérdések nem állnak, véleményem szerint, kellően előtérben, pedig a napjainkban fellendülő *összehasonlító pedagógiai vizsgálódásokat* a neveléstörténetre is ki kellene terjeszteni. Nem állítom persze, hogy teljességgel hiányoznak ilyen művek. Az utóbbi időben jelent meg Mészáros István „A Szalkai-kódex és a 15. század végi sárospataki iskola” (Bp. 1972.) c. műve, amely jó példa arra, hogy egy 15. századi iskolai tankönyv feldolgozásával hogyan nyerhetünk kitekintést az európai művelődésre, s hogyan kapcsolódik korabeli iskolázásunk ezer ággal a középkori kultúra egészéhez.

Nem elég azonban a fenti szempontok szerint tágitani a kutatások körét. A kutatási terület *időhatárát* is bővíteni kellene. Míg vizsgált időszakunkban az ókorral 9 s a 20. századdal 49 közlemény foglalkozik, addig a középkor és az újkor időszakára 48 mű esik, az egyes konkrét személyekkel foglalkozó írásokon kívül.

Összegzésképpen megállapítható:

1. Kutatóink nem foglalkoznak súlyához mérten az egyetemes neveléstörté-
nettel.

2. Aránytalan a művek tartalmi megoszlása, egyrészt a személyeknek tulaj-
donított fontosság szerint, másrészt az egyes neveléstörténeti korszakok között.
A személyekkel való túlzott foglalkozás bizonyos mértékig arra utal, hogy az
egyes születési és halálozási évfordulók alakalmából sok az aktualitással járó nem
érdemi cikk.

3. Az „Egyetemes neveléstörténet”, „Pedagógiai források” c. sorozatok, né-
hány monográfia (FÖLDES Éva: Népoktatási, népnevelési törekvések a korai
antifeudális népi-forradalmi mozgalmakban. Bp. 1964.; VÁG Ottó: Az óvodai
nevelés kialakulása. Az angol infant school kialakulása és kezdeti fejlődése. 2.
átd. kiad. Bp. 1969. stb.) jelzik az egyoldalúságból való kilépést, de még hiányzik
iskolát teremtő erejük.

Láthattuk az egyetemes neveléstörténet fontosságát, mint közvetítő lán-
czemet a magyar neveléstörténethez. A hatás természetesen kétoldalú. Mit
kaptunk mi az egyetemes kultúrától, és mit adtunk mi? Ez utóbbi kérdés át-
vezet már a magyar neveléstörténettel foglalkozó művek irodalmába.

Magyar neveléstörténet

Bonyolultabb ez a kérdés, mint első pillanatra látszik. Nemcsak a nagy európai
áramlatokban való tevékeny részvételtől van szó, hanem azokkal a velünk szom-
szédos országokkal való kapcsolatokról is, amelyekkel sok közös neveléstörténeti
kutatási témánk lenne. Fel kellene térképezni ezért azokat a fehér foltokat,
amelyeket szomszédainkkal karöltve fokozatosan megszüntethetünk. Úgy tu-
dom, hogy az MTA Neveléstörténeti Albizottsága tett kezdő lépéseket ebben az
ügyben, de eredmények csak a szervezett, anyagilag is támogatott kutatásoktól
várhatók.

A következőkben az elmúlt 15 év magyar neveléstörténeti irodalmának elem-
zéséből adódó észrevételeket kívánom felvázolni, rendszerezni.

Az említett időszak alatt megírt 2998 neveléstörténeti könyv, folyóiratcikk
közül 2575 foglalkozott a magyar neveléstörténettel, azaz az összes mű 86%-a.
Mit fed ez a százalékos arány?

685 tétel a magyar neveléstörténet 232 kiemelkedő alakjáról szól. Sorrendben
COMENIUS-ról írtak legtöbbet, erre már az egyetemes neveléstörténetnél utaltunk.

Tiznél több cikket írtak a következő személyekről:

Apáczai Csere János	44
Tessedik Sámuel	32
Brunszvik Teréz	19
Kemény Gábor	19
Gárdonyi Géza	15
Táncsics Mihály	15
Összesen:	<u>144</u>

Esetükben, valamint azok esetében is, akikről kevesebbet írtak, szinte törvény-
szerű, hogy valamilyen évfordulóhoz kapcsolódik a megemlékezés. Például
APÁCZAI-ról a 44 mű (cikk) közül 37 halálának 300. évfordulója alkalmából 1959-
ben és 1960-ban, BRUNSZVIK Terézről 19 közül 12 1961-ben, vagyis halála 100.

évfordulóján, TESSEDIK Sámuelről pedig halálának 140. évfordulója alkalmából 1960-ban íródott 9 a 32 cikk közül. Sorolhatnám tovább a példákat. Különösen azoknál a személyeknél, ahol csak egy-egy cikk jelzi — s ez van többségben —, hogy ezek többé-kevésbé jelentős szerepet töltek be neveléstörténetünkben.

SZÉCHENYI István halálának 100. évfordulója alkalmából összeállítottam a róla szóló pedagógiai irodalmat, annak elemzése során figyeltem fel a következő érdekes, de nem meglepő jelenségre. A Széchenyiről írt művek jelentős s egyúttal nagyobb része évfordulóhoz kötött (1891, 1910, 1925, 1941.). Ez magában véve érthető és helyénvaló. Ugyanakkor azonban az a veszély fenyeget, hogy felszínes, nem elmélyült kutatómunkán alapuló megemlékezésekről van szó, mint ahogy ez SZÉCHENYI esetében jól tükröződött. Viszont mert életműve IMRE Sándort, s néhány nevesebb pedagógust erősen foglalkoztatta Széchenyi személye, mégsem sikkadt el az évfordulók sablonos megemlékezéseiben. Más kérdés, hogy a SZÉCHENYI életművében rejlő gondolatok, tettek hogyan változtak vagy torzultak a kor szelleméhez — nemzetnevelés, neonacionalizmus — viszonyultan.

Nem azt kifogásolom tehát, hogy az évfordulók alkalmából megemlékeznek egy-egy személyről, hanem hogy a megemlékezések egyrészt ad hoc jellegűek, másrészt, hogy az egyes évfordulók közötti időben nem foglalkoznak kellőképpen neveléstörténetünkben játszott szerepükkel. Ebből több észrevétel és megállapítás kínálkozik:

1. Az esetlegesség, vagyis az évfordulóhoz kötöttség arra figyelmeztet, hogy történetírásunk nélkülözi a szervezetséget, a központi irányítást. Bizonyos szétaprózódást észlelhetünk.

2. Kevés az olyan szerző, aki következetesen, évek hosszú során közölt publikációi alapján szintézist, monográfiát hoz létre például APÁCZAIról, EÖTVÖSRől, GÁRDONYIról.

3. Az alkalmi művek, cikkek jórészt nem adnak újat, jóllehet a kegyeleti kötelezettségeknek eleget tesznek. Ezért neveléstörténetírásunk ezekből nem sok hasznot merít, inkább az emléket, a hagyományokat tartják ébren, azt ápolják, tehát szükség van rájuk.

Másik kínálkozó lehetőség a neveléstörténeti irodalom elemzésére a *korszakok szerinti vizsgálat*. Itt már nem egyértelműek az irodalmat tükröző számadatok, de mégis jellemzőek.

Álljon itt századonkénti megoszlásban a magyar vonatkozású történeti irodalom. E számokban nem szerepelnek a személyek, az átfogó neveléstörténeti munkák vonatkozó fejezetei, sem egy-egy téma átfogó irodalma.

12. század	2
14—15.	8
15.	7
15—16.	2
16.	2
16—17.	2
17.	6
17—18.	2
18.	31
18—19.	17
19.	135
19—20.	37
20.	686
Összesen:	937

Első látásra nyilvánvaló, hogy ahogy távolodunk a 20. századtól, úgy csökken kutatóink érdeklődése. S ha még azt is megvizsgáljuk, hogy hányan foglalkoznak régebbi korokkal, akkor megállapíthatjuk, hogy csupán egy-két kutató.

Mi az oka ennek az érdektelenségnek? A nyelvismeret (latin, német) hiánya, az egyetemi, főiskolai oktatás egyoldalúsága, a levéltári avagy a könyvtári ismeretek hiánya, a kutatás szervezetlensége? Mindmegannyi kérdés, és mindmegannyi valószínű válasz.

Mindemellett az is tény, hogy hiányzik az egységes rendszerű retrospektív nemzeti pedagógiai szakbibliográfia, amelyből áttekintést nyerhetnénk az eddig elvégzett kutatásokról. Ha ez a bibliográfiai komplexum létrejönne, könnyebb lenne irányt szabni a kutatásoknak is, hiszen a hiányosságok könnyebben felderíthetőek lennének, nem beszélve arról, hogy segítségével kiújíthatnánk az ismételt kutatásokat, a fölösleges párhuzamos tevékenységeket.

Ezek után nézzük meg, hogy a 20. század irodalma hogyan oszlik meg az 1959—1973 közötti időben:

1900—1918 között	18
1918 polg. dem. forr.	3
1919 és Tanácsközt.	244
1920—1944 között	79
1945 után	304
Átfogó mű a 20. századról	38
Összesen:	686

A korszakonkénti arány ugyan problematikus, mégis örömteli az a tény, hogy századunk iránt milyen nagy az érdeklődés kutatóink körében. A sok könyv, részközlémény, cikk már jelzi is egy-egy *monográfia* létrejöttét (például: SIMON Gyula, SZARKA József: A magyar népi demokrácia nevelésügyének története. Bp. 1965.; BUZÁS László: Az „Új iskola” pedagógiája. Bp. 1967.) *Tanulmánykötetek* is jelzik ezt a folyamatot (például Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság nevelésügyének köréből. Szerk. SIMON Gyula. Bp. 1969.; Nevelésügyünk húsz éve. Bp. 1965.; Százéves a kötelező népoktatás. Szerk. ARATÓ Ferenc. Bp. 1968.; Neveléstörténeti tanulmányok. szerk. KÖTE Sándor. Bp. 1968.) *Kandidátusi disszertációk* is mutatják a monográfiák keletkezését. (HORVÁTH Márton: Közoktatási rendszerünk 1945—1948 között.)

Harmadik elemzési lehetőség az egyes *témakörök vizsgálata*. Kevés az olyan irodalom, mely a pedagógia elméletéhez, eszmetörténetéhez kapcsolódik, avagy éppenséggel az oktatás egy-egy területének összefüggő áttekintésére vállalkoznék. (Ilyenek mégis: NAGY Sándor: Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete. Bp. 1962.; BALOGH László: A tanulmányi előmenetel és az erkölcsi magaviselet értékelése a 19. század elemi iskoláiban. = Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítés. Bp. 1973. 33—72.; BERENCZ János: Az erkölcsi nevelés tartalmának alakulása 1967—1945-ig az elemi iskolai és humán tárgyak oktatásában. = Neveléstörténeti tanulmányok. Bp. 1970. 293—322.)

Hasonlóan kevés az átfogó neveléstörténeti mű. A vizsgált időszakban látott napvilágot a több évtizedes hiányt pótló, három kiadásban is megjelent, nélkülözhetetlen mű, „A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában” RAVASZ János szerkesztésében.

1973-ban jelent meg az ELTE Bölcsészettudományi Kar kiadásában a JÓBORÚ Magda, MÉSZÁROS István, TÓTH Gábor, VÁG Ottó által írt „Neveléstörténet” c. egyetemi jegyzet. Ennek csupán egy negyede foglalkozik a magyar neveléstörténettel.

Az átfogó munkák kivétel nélkül az egyetemi, főiskolai oktatást szolgálják (BAJKÓ Mátyás—VASKÓ László, BÉLYI Miklós, BERECSKI Sándor—KOMLÓSI Sándor, NAGY János, DÉNES Magda, GORDOSNÉ Szabó Anna, KOMLÓSI Sándor, RAVASZ János stb.).

Élénk a kutató kedv viszont a *tantárgy- és tankönyv-*, valamint *iskolatorténeti* kutatásokban. A 15 évre vonatkoztatva 149, 40, valamint 352 mű (cikk, évkönyv, könyv) áll rendelkezésünkre.

Örvendetes, hogy a pedagógia egy-egy területe, ága rendelkezik szintézissel, még ha jegyzet formájában is. (Óvodatorténét, testneveléstörténet, gyógypedagógia-történet.)! Egyébként óvodatorténettel 64, gyógypedagógia-történettel pedig 30 mű foglalkozik a vizsgált időszakban.

Míg a szakoktatástörténet 84, a felsőoktatástörténet 143 műnek képezi tárgyát, egyik sem rendelkezik modern szintézissel, egy-egy korszakot kivéve (például: LADÁNYI Andor: A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében. Bp. 1969.). Ez annál is égetőbb, mivel a szakoktatásban a tanulók kb. 70%-a részesül, és nem jelentéktelen a felsőoktatásban résztvevők száma sem.

Ha hihetünk a „*Historia est magistra vitae*” igazságában, úgy haladéktalanul ajánlatos lenne kezdeni a munkálkodást ilyen irányban is. Úgy gondolom, az említett két téma szempontjából az utóbbi 30 év vizsgálata lenne különösen fontos, több okból is.

Egyrészt az elmúlt évtizedek iskolarendszerének erényeit és hibáit azért kell történeti vizsgálat alá venni, hogy a gazdag tapasztalatokból a jót átvegyük, a hibákat pedig kerüljük el, hiszen egyazon fejlődés különböző szakaszairól van szó. Másrészt még jelentős számban dolgoznak szakemberek, s állnak rendelkezésre érdemes személyek, kik az új oktatási rendszer (szakoktatás, felsőoktatás) kialakításán fáradoztak. Az ő segítségük nélkül nem oldható meg ez a feladat. Márpedig néhány évtized múltán segítségükre nem nagyon tudunk majd támaszkodni.

Jelen munka szerzője megpróbálta összegyűjteni az elmúlt évszázad, ill. negyedszázad szakképzési tantervi irodalmát. A megközelítő teljességet ezen a téren már évekkel ezelőtt sem lehetett elérni. Az egyes minisztériumok által kiadott ideiglenes tantervek például, amelyek sokszor csak néhány iskolában, csupán egy tanévre voltak érvényesek, és nyomtatásban nem is jelentek meg, 30 év alatt a selejtezés áldozatául estek, pedig összességükben nagy értéket képviselhetek volna.

Mindkét szempont különben nemcsak a felsőoktatásra, és a szakoktatásra, hanem az oktatásügy más területeire is vonatkozatható.

Nem lenne teljes a kép, ha csak néhány gondolat erejéig nem ejtenénk szót a neveléstörténeti publikációk *könyvek és folyóiratok szerinti megoszlásáról*. Az elmúlt 15 év folyamán a 2998 neveléstörténeti közleményből 2147-et a folyóiratok, 851-et a könyvek, pontosabban tanulmánykötetekben, önálló kiadványokban megjelent munkák, egyetemi, főiskolai jegyzetek tettek ki. Utóbbiak másod-, harmad-kiadásokkal, utánnyomásokkal nagyban hozzájárultak az alábbi, a könyvtermést bemutató táblázatban kifejezésre jutó összképhez.

A könyvtermés kiegyensúlyozottnak mondható, bár számra nem sok. Egyúttal az is észrevehető, hogy az érdeklődés állandó az ilyen tárgyú művek iránt. Az 1969-es év kiugró száma azt jelenti, hogy néhány tanulmánykötetben (Neveléstörténet és szocialista pedagógia) igen nagyszámú tanulmány látott napvilágot, és azonkívül a Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából is szép számmal jelentek meg tanulmányok. A későbbi évek egyenletlenségei inkább a MPI funkcióváltásaiból eredeztethetőek.

1959	43					
1960	51					
1961	41					
1962	56					
1963	52					
1964	42					
1965	48					
1966	43					
1967	47					
1968	40					
1969	134	(43 önálló,	66 néhány tanulmánykötetben,	25 évkönyv)		
1970	65	32	„ 21	„	12	„
1971	40	14	„ 12	„	14	„
1972	87	31	„ 20	„	36	„
1973	62	29	„ 21	„	12	„
Összesen:	851	könyv				

A könyvek kapcsán említést kell még tenni a *sorozatokról*. Négy sorozat kifejezetten csak neveléstörténettel foglalkozik.

1. Egyetemes neveléstörténet. Kiadja az MTA. Ebben, nagyon helyesen, helyet kapnak a magyar neveléstörténet egyes korszakaival foglalkozó kötetek.

2. Neveléstörténeti könyvtár.

3. Pedagógiai források.

4. Neveléstörténeti bibliográfiák. Kiadja az OPKM.

Az alábbi sorozatokban több-kevesebb rendszerességgel jelennek meg történeti munkák:

1. A Magyar Pedagógiai Társaság kiadványai.

2. Nevelés. Művelődés. Acta Paedagogica Debrecina. Kiadja a Debreceni KLTE.

3. Pedagógiai Közlemények. Kiadja az ELTE Neveléstudományi Tanszéke.

4. Az Egri Tanárképző Főiskola füzetei.

A sorozatok kiadói egyúttal jelzik azokat a *műhelyeket*, amelyek feladatuknak tekintik a neveléstörténeti kutatást. Így az MTA Neveléstörténeti Albizottsága és a Magyar Pedagógiai Társaság. Külön figyelmet érdemel, hogy az egyetemek és főiskolák is (Budapest, Debrecen, Eger) gondozói a történeti témáknak. Ugyanekkor ezekhez az oktatási központokhoz fűződik az a számtalan jegyzet, tankönyv, melyek a hallgatókat megismertetik múltunk és az egyetemes kultúra kincseivel.

A könyvtárak közül természetesen az OPKM lehetne központja a kutatásoknak. A neveléstörténeti bibliográfiák sorozatával újabb lépést tett e nemes feladat megvalósításának útján.

Az elemzés befejezéséig hadd álljon itt néhány gondolat a *folyóiratokról*, amelyekben 1959 és 1973 között 2147 neveléstörténeti cikk jelent meg. Ez a tekintélyes cikkmenyiség 177 folyóiratban található. Nincs kifejezetten neveléstörténeti folyóiratunk, mely csak ilyen tárgyú cikkeket közölne. Tudomásom szerint külföldön több ilyen lap jelenik meg, például Paedagogica Historica (Belgium), Przeglad Historyczno Oswiatowy (Lengyelország), Studia Comeniana et Historica (Csehszlovákia) stb. Noha nincs önálló folyóirata a neveléstörténeti kutatásnak, de van néhány olyan pedagógiai lap, amely hivatásának tekinti ilyen cikkek közlését.

Elősként kell említeni a *Pedagógiai Szemlét*, amely megtalálja a helyes arányt a profiljába tartozó különféle tárgykörök, a pedagógia egyéb területei és a neveléstörténet között. 15 év alatt 292 neveléstörténeti cikket közölt. Ez az elkötelezettség azért is jelentős, mert az Országos Pedagógiai Intézetben, melynek lapja a Pedagógiai Szemle, sajnos, nem foglalkoznak hivatásszerűen neveléstörténettel. 1973-tól az OPI mellett a Magyar Pedagógiai Társaság is kiadja a lapnak. Két ilyen jelentős kiadó hatványozottan tehet egyre többet a szervezettebb kutatá-

sokért. Ez a bázis, érzésem szerint, mind a jövő, mind témánk szempontjából tekintve bizonyos reményekre jogosít.

Másik, nem kevésbé jelentős lap az MTA folyóirata, a *Magyar Pedagógia*. Újjáalakulása, 1961 óta kötelességének tekinti történeti cikkek közlését is. 1961—1973 között 123 cikket közölt, mind a magyar és egyetemes pedagógia-történet, mind a neveléstörténeti elméleti kutatások köréből. Tematikájában igen változatos. Ez az évi kb. tíz cikk azért is jelentős, mert évente mindössze négy szám jelenik meg csak belőle. Elképzeltető lenne, hogy évente egy szám tematikája csak neveléstörténeti legyen. Ebben a magyar és egyetemes vonatkozások mellett neveléstörténeti vonatkozású sajtószemlék, könyvismertetések, bibliográfiák is helyet kaphatnának. Emellett a szocialista és kapitalista országok kutatásairól is tájékoztathatna, különös tekintettel a magyar kapcsolatokra. Ez már talán egy bizonyos fajta koordinációs szerepet is biztosítana a folyóiratnak a kutatások területén.

Számszerűleg jóval több cikket közölt a *Köznevelés*, mintegy 320-at. Itt meg kell jegyezni, hogy miután a lap a széles pedagógusrétegeknek szól, természet-szerűleg elsőrendűen nem kutatási eredményekről számol be, hanem inkább egy-egy kutatási folyamat végeredményéről, nevezetes évfordulóról. Szerepe, érzésem szerint, ebben a tekintetben az, hogy ébren tartja, ápolja a hagyományokat és szervesen beépíti őket a jelenbe. Kielégíti tehát a történeti kutatások és a neveléstörténet iránt érdeklődő pedagógusok széles rétegét s formálja tudatukat.

Még egy lapot kell megemlíteni, a Pedagógus Szakszervezet kiadásában megjelenő *Pedagógusok Lapját*, amely szintén jelentős számban közölt neveléstörténeti cikkeket, számszerint 123-at. Ezek jelentőségükben közel sem olyan fontosak, mint az előző lapok anyaga. De a lap a pedagógustársadalom tekintetében hasonló szerepet tölt be, mint a *Köznevelés*. Kutatásoknál csak annyiban használhatók, hogy a cikkek adatszerűsége adhat némi segítséget, támpontot.

Vegyük szemügyre a vidéki és a budapesti folyóiratok arányát:

Budapest	129 folyóirat	1819 cikk
Vidék	48 folyóirat	328 cikk
Összesen	177 folyóirat	2147 cikk

A főváros kulturális vezető szerepe egyértelmű ezekből a számadatokból. A jelenség természetesen nem új. Ami a dologban elgondolkodtató, az inkább az, hogy a vidék — egyetemi, főiskolai városainkkal — még nem zárkozott eléggé fel a pedagógiai (történeti) kutatásokhoz. Viszonylag kevés azoknak a vidéki folyóiratoknak a száma, amelyekben témánkat érdeklő cikket lehet találni. Ugyanis a 48-ból mintegy húszat a megyei lapok tesznek ki.

A 28 folyóiratból említést érdemel a Soproni Szemle 47 cikkel, Baranyai Művelődés 36 cikkel, Művelődés (Művelődési Tájékoztató) 31 cikkel, Vasi Szemle 20 cikkel.

Ezek évente rendszeresen közölnek — főleg helytörténeti vonatkozású — pedagógiai cikkeket. Úgy gondolom — a fentieket kivéve — több rendszerességgel kellene vidéki folyóiratainknak ilyenféle cikkeket megjelentetni. Az összképhez hozzátartozik az is, hogy budapesti folyóirataink is közölnek vidéki kutatóktól mind helytörténeti vonatkozású, mind általános pedagógiatörténeti cikkeket.

A vizsgálódások messzemenően igazolják azt a törvényszerűséget, hogy egy tudomány(ág) irodalmának csupán egy része az, amely a szakterületet képviselő

folyóiratokban, dokumentumokban jelenik meg, más része pedig egyéb, olykor nem is a rokontudományokat képviselő folyóiratokban található. Táblázatban ez a következőképpen fest:

pedagógiai folyóiratok	41	1310 cikk
művelődési folyóiratok	15	158 cikk
egyéb folyóiratok	121	679 cikk
	<u>177</u>	<u>2147 cikk</u>

Ez az arány hízelgőbb a társ-, ill. a rokontudományokra nézve, mint magára a pedagógiára.

Az alábbi, korántsem teljességre törekvő, de a tendenciát jelző táblázatból látható, hogy a nem pedagógiai szakfolyóiratok hány tudományt, tudományágat képviselnek, és mennyire ápolják s tartják a kapcsolatokat a pedagógia történeti ágával.

Élet és Irodalom	16 cikk
Irodalomtörténeti Közlemények	12 „
Kortárs	7 „
MTA Nyelv és Irod. Oszt. Közl.	3 „
Nagyvilág	3 „
Új Írás	1 „
Magyar Nyelv	5 „
Magyar Nyelvőr	3 „
Filológiai Közlöny	9 „
Egészségügyi Munka	10 „
Népegészségügy	2 „
Orvosi Hetilap	3 „
Orvostörténeti Közlemények	17 „
Szemészet	1 „
Könyvtáros	12 „
Magyar Könyvszemle	17 „
Műszaki Egyetemi Könyvtáros	2 „
Népművelés	41 „
Népművelési Értesítő	8 „
Századok	18 „
Történelem	1 „
Ethnographia	3 „
Fizikai Szemle	10 „
Földrajzi Közlemények	5 „
Magyar Pszichológiai Szemle	3 „
Muzsika	9 „
Sportélet	17 „
Valóság	9 „

Mint az a táblázatból kitűnik, az irodalomtudomány és a nyelvészet, valamint az orvostudomány (egészségügy) és népművelés elég jó kapcsolatot tart a nevelés-történettel. De az is nyilvánvaló, hogy más tudományokkal való kapcsolata még kívánivalókat hagy.

Egy konkrét példán megvilágítva megmutatkozik bizonyos értelemben az együttműködés hiánya, ill. az együttműködésben rejlő további lehetőség.

A „Comenius Magyarországon megjelent művei” c. bibliográfiai összeállításról (Bp. 1970. OPKM) érdemben alig jelent meg egy-két könyvszemle. Tudomásom szerint sem a nyelvészeti folyóiratokban, sem a Magyar Könyvszemlében, nem beszélve az irodalomtudományi folyóiratokról, egyáltalán nem jelent meg ismertetés. Pedig a bibliográfia jó kiindulópont lehetne mind összehasonlító nyelvészeti, mind művelődéstörténeti vizsgálódásokhoz, nem említve a pedagógia-történeteket. Hiszen egy neveléstörténeti bibliográfia elsődlegesen mindig ilyen célokat szolgál.

Végkövetkeztetésként az alábbi megállapításokat és az ezekből adódó javaslatokat ismertetem, hangsúlyozva azt, hogy a könyvtártudományra háruló feladatokat itt csak érintem. Annak bővebb kifejtése egy következő cikk tárgya lehetne.

1. A neveléstörténet iránt van bizonyos érdeklődés. Történetírásunk kielégíti nemcsak a kutatók széles táborát, hanem a laikus érdeklődőket is. Ez magában hordja azt, hogy a történeti irodalom szétválik, egyrészt komoly kutatásokon alapuló közlésekre, másrészt a történeti hagyományokat ébrentartó és ápoló közleményekre, harmadrészt pedig másodlagos, harmadlagos ismereteket közlő írásokra, melyek főképp az ismeretterjesztést szolgálják.

2. Éppen ezért a vizsgált időszak irodalma igen heterogén. Főképp a kutatásokon alapuló közlések tekintetében szerkezeti aránytalanságok mutatkoznak, mind korszakonként, mind témánként, mind az egyes neveléstörténeti személyiségek vonatkozásában.

3. Ez kiküszöbölhető lenne, ha meglévő kutatási műhelyek, intézmények s egyéb szervek, fórumok (egyetemek, főiskolák, könyvtárak, MTA, Magyar Pedagógiai Társaság, folyóiratok stb.) között kooperációs tevékenység jönne létre, melyet pl. az MTA Neveléstörténeti Albizottsága koordinálna.

4. Az igény erre az együttműködésre megvan, de a lehetőségek még korlátozottak.

5. Nemcsak intézményesített formában szükséges az együttműködés, hanem az egyes tudományok, tudományágak között is. Jelenleg ezek a kapcsolatok igen lazák, s szintén nem szervezettek.

6. A szervezettség egyik nem elhanyagolható feltétele a nemzeti pedagógiai szakbibliográfiák rendszerének megvalósítása.

7. Ahhoz, hogy a tervek — melyek idáig sem hiányoztak — megvalósuljanak, szükséges egy olyan mérvű anyagi erőforrás, amely a legfontosabb feladatok megvalósulásáig rendelkezésre áll. A befektetett energia hatványozottan visszatérül, ha azt a nagy lehetőséget mérlegeljük, hogy a neveléstörténeti kutatások eredményei egész pedagógustársadalmunk közkincsévé válnak, s a történeti szemlélet elmélyítésével a szocialista magatartásforma erősödik meg. Nem elhanyagolható tény ez az ifjúság nevelésének szempontjából. Ez pedagógia-történetünk ereje, s egyúttal haszna.